

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
O‘ZBEK TILI, ADABIYOTI VA FOLKLORI INSTITUTI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI DAVLAT ADABIYOT MUZEYI
QO‘QON UNIVERSITETI
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI
BASHKENT UNIVERSITETI ALISHER NAVOIY NOMIDAGI ILMIY-
TADQIQOT MARKAZI (TURKIYA)
XO‘JAND DAVLAT UNIVERSITETI (TOJIKISTON)
NIZOMIY NOMIDAGI ADABIYOT INSTITUTI
(OZARBAYJON BILIMLAR AKADEMIYASI)**

ALISHER NAVOIY ADABIY VA ILMIY MEROSINI O‘RGANISH MASALALARI

№ 70

(XALQARO KONFERENSIYA MATERIALLARI)

2025-yil 5-fevral

TOSHKENT – 2025

BBK 438.15,312.1

UO‘K 315,43(5T)

A 78

Alisher Navoiy adabiy va ilmiy merosini o‘rganish masalalari / –
“Yashil yaproq nashriyoti”. – Toshkent, 2025. – 533 b.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti, Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi, Qo‘qon universiteti, Osiyo xalqaro universiteti, Bashkent universiteti Alisher Navoiy nomidagi ilmiy-tadqiqot markazi (Turkiya), Xo‘jand davlat universiteti (Tojikiston), Ozarbayjon bilimlar akademiyasi Nizomiy nomidagi Adabiyot instituti, “Jahon navoiyshunosligi elektron platformasini yaratish” loyihasi hamkorligida 2025-yil 5-fevral kuni o‘tkazilgan Alisher Navoiy adabiy va ilmiy merosini o‘rganish masalalariga bag‘ishlangan 70-ilmiy anjuman materiallaridan tashkil topgan.

To‘plamdan filolog mutaxassislar, jumladan, ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari, doktorantlar, tayanch doktorantlar, magistratura va bakalavriyat bosqichi talabalari foydalanishlari mumkin.

(Maqolalarning ilmiy saviyasi uchun mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar)

Tahrir hay’ati:

Maqsud ASADOV, f.f.d., prof., institut direktori o‘rinbosari

Qodirjon ERGASHEV, f.f.d., yetakchi ilmiy xodim

Burobiya RAJABOVA, f.f.n., yetakchi ilmiy xodim

Sayfiddin RAFIDDINOV, f.f.n., katta ilmiy xodim

Zulayho RAHMONOVA, f.f.b.f.d, katta ilmiy xodim

Shahnoza RAHMONOVA, kichik ilmiy xodim

Elnura QURBONOVA, doktorant

To‘plab, nashrga tayyorlovchilar:

Sarvinoz OTAQULOVA

Muslima XOLBOYEVA

Mohigul MAVLONOVA

ISBN 978-9941-1378-1-1

©Yashil yaproq nashriyoti, 2025

tarbiya sohasidagi yaxlit bir asar hisoblanadi. Tarbiya haqida gap borar ekan, mutafakkirning barcha o'g'itlari yoshlar tarbiyasi uchun muhim xazina hisoblanadi. Ijodkor asarlarda har bir so'zdan unumli va o'rinli foydalana olgan. Har bir hikmati biz uchun ibratlidir. Alisher Navoiyning hayoti va merosi yoshlarni tarbiyalashda, ularda umuminsoniy fazilatlarni singdirishda bizga har tomonlama namunadir. Muxtasar xulosamiz so'ngida yana shuni ta'kidlashni istardikki, Alisher Navoiy tanbehlari nafaqat yoshlarni tarbiyalash, balki barcha yoshdagilar hatto keksalar uchun ham ibrat tazkirasi bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. Mukammal asarlar to'plami. 10 jildlik 9-jild. – Toshkent: G'afur G'ulom NMIU, 2011.
2. Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami, 9-jild, 2012.
3. Alisher Navoiy. Hikmatlar. – Toshkent: O'zbekiston, 2013.
4. "Mahbub ul-qulub" asarida inson tarbiyasiga oid qarashlar.- <https://elibrary.ru/item.asp?id=47553561> eLIBRARY.RU
5. Madaniyat.UzReport.uz. 9 fevral – Alisher Navoiy tavallud topgan kun

NAVOIIDAN DAVLAT BOSHQARUVIGA OID HUQUQIY SABOQLAR

**Sherali ABDURAIMOV,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
Qishloq xo'jaligi huquqi va agroturizm kafedrasida assistenti
e-mail:sheraliphd1987@gmail.com**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Alisher Navoiy asarlari poetikasini o'rganish jarayonida milliy davlatchilikka oid qarashlari tahlili, Navoiyning davlat va jamiyat boshqaruvi yo'nalishidagi hayotiy-falsafiy fikrlari berilgan.

Kalit so'zlar: davlat, milliy davlatchilik, jamiyat, jamiyat boshqaruvi, vatanparvarlik, fiqh

ABSTRACT

This article analyzes the views of Alisher Navoi on national statehood in the process of studying the poetics of his works, and gives Navoi's vital and philosophical thoughts on state and social governance.

Keywords: state, national statehood, society, social governance, patriotism, jurisprudence

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, ularni ma'naviy kamol toptirishda she'riyat bo'stonining sultoni, buyuk mutafakkir va davlat arbobi Mir Alisher Navoiyning milliy davlatchilikka oid qarashlari katta ahamiyatga ega. Zero, bugungi yoshlarimiz kelajakda davlat xizmatchilari, Vatanning chinakam vorislari bo'lib yetishishlari shubhasiz. Shunda Navoiyning davlat va jamiyat boshqaruvi yo'nalishidagi hayotiy-falsafiy fikrlari juda asqotadi.

Davlat mustahkamligi va jamiyat ravnaqining asosiy talabi – bu shahzodalar va bo'lg'usi davlat arboblari tarbiyasiga qattiq kirishmoqdan iboratdir. U “Farhod va Shirin” dostonining shahzoda Shohg'arib Mirzoga bag'ishlangan 53-faslida shoh ilmini chuqur o'rganmog'i lozimligi, haqiqiy ilm esa shoir yashagan davrning yetakchi mafkurasi bo'lmish din ilmi ekanini uqtiradi. Din ilmida asosiysi, deydi shoir, fiqh, ya'ni islom qonunshunosligi (yurisprudensiya), hadisi nabaviy – to'g'ri yashash dasturi va tafsir – ilohiy kitob hikmatlarini anglamoqdir.

Alisher Navoiy “xavos-u avom” – podshoh-u ra'iyat, barcha sinf va toifadagilar tarbiyasi borasida so'z yuritgan donishmand mutafakkir edi. Uning qarashlariga ko'ra, huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyatida iqtisod ham, ma'naviyat ham tom ma'nodagi erkinlik asosida rivojlanmog'i lozim. Bu sohadagi yot mafkura tazyiqini shoir katta falokat deb biladi.

Xullas, buyuk bobokolonimiz bahri ummonidan o'zimiz istagan qaysi sohada bo'lmasin, imkoniyatimiz darajasida dur-u javohirlar topmog'imiz mumkin. Chunonchi, shoir “butun yurt shod-u xurram bo'lsa-yu, orada bitta g'amzada inson bo'lsa ham, menga dunyo qorong'udur”, deya kuyunchaklik bilan xitob qilib turganda, qay tariqa uning bebaho merosiga loqayd bo'lmoq mumkin:

To g'amdadur Navoiy, dahr anga tiyradur,
Shod anglamas ulusni birov bo'lsa qayg'uliq.

Xuddi shu soʻzlar buyuk shoir Navoiyninggina emas, balki yirik siyosatdon, davlat arbobi, vaziri aʼzam Nizomiddin amir Alisherning gʻoyaviy yoʻriqnomasi, asosiy qonuni edi.

Alisher Navoiyning davlat va jamiyat boshqaruviga ijodiy munosabati doimiy dolzarb hamda oʻta hayotiy muhim muammodir. Ushbu mavzu bugungi bozor iqtisodiyoti sharoitida, xususan, yangi asrimizning oʻtgan sakkiz yilida biror oʻrinda toʻlaqonli yoritilmadi. Aslida, milliy davlatchilik asoslarini barpo etishning maʼnaviy masalalari hamisha Alisher Navoiyning diqqat markazida turgan.

Bugun bozor iqtisodiyoti xususiy mulk tarafdori. Bu tizimda har bir kishining xususiy mulkka ega boʻlishigina emas, balki uni koʻpaytirishi, yirik mulkdorga aylanishi qonun bilan kafolatlangan. Mulkdorlik huquqi jamiyatning barcha qatlamlari, toifa-yu tabaqa vakillariga berilgan. Xususiy mulkdorlikni ragʻbatlantirish, takomillashtirish yoʻlga qoʻyilgan.

Yangi tizim qonuniyatlari, oʻz-oʻzidan, jamiyatda mulkdorlik ruhiyatini shakllantirishni taqozo etadi. Bozor iqtisodiyoti tizimi mulkdorlar jamiyati tarafdori ekan, bugungi zamondoshimiz, u qaysi soha va kasb egasi ekanidan qatʼi nazar, mulkdorlar toifasiga mansub boʻlishi qonuniy holdir.

Mana shu oʻrinda Navoiy saboqlariga zarurat seziladi. Yaʼni bozor iqtisodiyoti tizimida shakllanayotgan fuqarolik jamiyati maʼnaviy barkamol insonlardan tarkib topishi, boshqaruvdagi davlat xizmatchilari esa maʼnaviy komil insonlar boʻlishi lozim. Navoiyning bu boradagi qarashlari, ayniqsa, “Hayrat ul-abror” dostonining uchinchi maqolotida qiyomiga yetkazib ifodalangan. Navoiy nazdida mulku mamlakat egasi kim? Uning maʼnaviy sifatleri oddiy xalq vakillari bilan qanday nisbatda? “Shohning munglugʻ mushavvashlar bila ne nisbati?”

Aytish joizki, Navoiyning bu boradagi fikrlarini faqat shohgagina emas, balki barcha davlat xizmatchilariga, mulkdorlarga nisbatan tatbiq etish mumkin. Albatta, mulkdorlar – jamiyatning yetakchilari. Ammo Navoiyning fikricha, ular alohida holatda koʻpchilikning biri. Tabiiy salohiyatlariga koʻra, ular boshqa jamiyat aʼzolari bilan teng. Hatto, ularga nasib etmagan ayrim fazilatlar boshqalarda boʻlishi mumkin.

Alisher Navoiyning davlat boshqaruvi xodimlarining xalq oldidagi masʼuliyati masalasidagi qarashlari ham hozirgi davlat va huquq nuqtai nazari bilan yakdil. Ushbu masala Asosiy qonunimizda quyidagicha yechimini topgan: “Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga

xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldir[1].

Bozor iqtisodiyoti ma'naviyati ham navoiyona adolatli boshqaruvni taqozo etadi. Navoiyning o'zi ma'rifatli mulkdor bo'lgan va ma'rifatli mulkdorlikni yoqlagan. Agar yosh tadbirkor ma'nan barkamol, ko'zi to'q, saxovatli, oliyhimmat bo'lmasa, nafs-i undan g'olib keladi. Boylik orttirishning esa chek-chegarasi yo'q. Oqibatda, bunday mulkdorlik ma'naviy inqirozga olib boradi. Navoiy el shod, mamlakat obod bo'lishining asosiy shartini quyidagi asarida katta badiiy jasorat bilan namoyish etgan:

To hirs-u havas xirmani barbod o'lmas,
To nafs-u havo qasri baraftod o'lmas,
To zulm-u sitam jonig'a bedod o'lmas,
El shod o'lmas, mamlakat obod o'lmas.

Demak, bo'lg'usi mulkdorlarni ma'naviy kamol toptirish uchun ularning ma'naviy-ruhiy olamidan hirs-u havas, nafs-u havo kabi buzg'unchi tamoyillarni barham toptirish, zulm-u sitamning jon taslim etishiga erishish zarur ekan. Shundagina, Navoiy orzu etganidek, jamiyatda ma'naviy barkamol mulkdorlar sinfi shakllanadi, el shod, mamlakat obod bo'ladi.

Navoiy ijodi abadiy barhayotligining siri shundaki, u azaliy va abadiy mavzularni yuksak mahorat bilan qalamga olgan: muhabbat va vafo, do'stlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, halollik, mardlik, saxovat, qanoat, adolat, olijanoblik, yaxshilik kabi insoniy fazilatlarni ulug'lagan bo'lsa, yomonlik, zulm-zo'rlik, nohaqlik, e'tiqodsizlik, bevafoqlik, dilozorlik, hasad, riyo, kibr, yolg'on, ta'ma, xasislik singari illatlarni keskin tanqid qilgan. Insoniyat jamiyati mavjud ekan, bu ijobiy va salbiy xususiyatlar u yoki bu darajada yashaydi. Binobarin, Navoiy kabi hassos shoirlarning ezgulikni ulug'lash, yovuzlikni qoralashga yo'naltirilgan asarlari hamma davrlarda ham jamiyat manfaatlariga birday xizmat qilaveradi.

Sharqning barcha ulug' so'z san'atkorlari va mutafakkirlari kabi komil inson g'oyasi Alisher Navoiy ijodining ham shox tomirini tashkil etadi. Mustaqil O'zbekiston ma'naviy siyosatining asosida ham komil insonlarni tarbiyalab yetishtirish g'oyasi yotadi. Bu haqda yurtboshimiz Islom Karimov shunday degan edi: "... biz komil inson tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor sohasi, deb e'lon qilganmiz. Komil inson deganda biz, avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamiz".

Demak, har jihatdan yetuk, barkamol insonlarni tarbiyalab yetishtirish mustaqil O‘zbekistonda davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan hozirgi davrda millat quyoshi Alisher Navoiyning nafaqat davlatchilik, balki komil inson haqidagi qarashlari o‘z aksini topgan serqirra ijodini o‘qish va o‘rganish yoshlar ma’naviyatini o‘stirish, ularning mumtoz adabiyot to‘g‘risidagi qarashlarini kengaytirishga xizmat qiladi, Navoiy mezonidagi komil inson qanday bo‘lishi kerakligini teran anglashlari va ulug‘ ajdodlariga munosib vorislar bo‘lib yetishishlari uchun ilmiy-ma’rifiy jihatdan yordam beradi.

Muxtasar qilib aytganda, Navoiy kuylagan adolatli davlat g‘oyasi, buyuk davlatchilik orzusining qirralari shunchalik ko‘pki, ularni birma-bir sanab chiqish uchun ham lofi bilan alohida kitob yozish kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2023. – 80 bet.
2. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi 2022-2026” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni Lex.uz. 2022.
3. Alisher Navoiy. Hikmatlar/A.Navoiy: Nashrga to‘plovchi, so‘z boshi va izohlar muallifi E.Ochilov. –T.: “O‘zbekiston”,2011. – 408 b.
4. “7x7” gazetasi. 07.02.2013 yil, №6(814),Sh.Abduraimov. Navoiydan davlat boshqaruviga oid saboqlar.
5. “7x7” gazetasi. 19.04.2012 yil, №16(772),Sh.Abduraimov. Navoiy qadrlagan ayollar–bugun mustahkam oila tayanchi.

“LAYLI VA MAJNUN” DOSTONIDA TASAVVUFONA G‘OYALARNING RUJU’ SAN’ATI ORQALI BERILISHI

Ernazarova Nilufar Umarovna
Navoiy davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Alisher Navoiy “Layli va Majnun” dostonidagi baytlarda ruju’ san’ati orqali tasavvufona g‘oyalarning qo‘llanishi, ularning baytlar sharhidagi o‘rni, ma’nosi tahlil qilinadi. Tasavvufdagi ramziy ma’nolari sharhlanadi.

MUNDARIJA

ALISHER NAVOIY ASARLARI POETIKASI

Maqsud Asadov, Sarvinoz Jamolova (O‘zbekiston). Navoiy “Tanbeh”larining poetik xususiyatlari.....	3
Nurboy Jabborov (O‘zbekiston). “Tarixi anbiyo va hukamo” - siyarnoma.....	10
Yashar Qosim (Ozarbayjon). Uyg‘onish davri dahosi asarlarida ishq va oshiqlikning yangicha talqini.....	25
Sultonmurod Olim (O‘zbekiston). “Lison ut-tayr”da qahramon va personajlar galereyasi.....	39
Nusratullo Jumaxo‘ja (O‘zbekiston). Navoyining yoshlik lirikasiga mansub mustazodlar tadriji.....	55
Yusuf Tursunov (O‘zbekiston). “Jon”dagi “alif”ning jonfizo jilvalari.....	68
Sayfiddin Rafiddinov (O‘zbekiston). Navoiy asarlarida kashf talqini.....	76
Sofiya Djumayeva (O‘zbekiston). Navoiy she‘riyatida raqam poetikasi.....	82
Gulchehra Boltayeva (O‘zbekiston). “Fusuli arbaa” qasidalarining ilohiy-islomiy manbalari.....	88
Ziyoda G‘afforova (O‘zbekiston). Navoiy nazdida olimlik maqomi.....	93
Zulayho Abdurahmon (O‘zbekiston). Navoiy ijodiyotida hazrati Usmon vasfi.....	96
Odiljon Avaznazarov (O‘zbekiston). Alisher Navoiy ijodida hazrati Alini tamsil qiluvchi obrazlar.....	101
Shaxnoza Jumanova (O‘zbekiston). Tabiat unsurlarining Alisher Navoiy lirikasidagi falsafiy va estetik talqini.....	111
Shoiraxon Xo‘jayeva (O‘zbekiston). Alisher Navoiyning “Nazm ul-javohir” asarida dunyo obrazi.....	116
Elnura Qurbonova (O‘zbekiston). “Ishq aro junun bedodi...”.....	122
Kamola Ulug‘murodova (O‘zbekiston). “Xazoyin ul-maoniy”da Layli obrazi.....	131
Maqsuda Jammatova (O‘zbekiston). “Layli va Majnun” dostoni syujetining ilk manbalari.....	136

Diyora Kamoldinova, Kamariddin Kamoliddinov (Uzbekistan). Psychological interpretation of life and death in Navai's works.....	141
Zarnigor Abdiraupova (O'zbekiston). "Mahbub ul-qulub" asarining didaktik imkoniyatlari.....	150
Sherali Abduraimov (O'zbekiston). Navoiydan davlat boshqaruviga oid huquqiy saboqlar.....	158
Nilufar Ernazarova (O'zbekiston). "Layli va Majnun" dostonida tasavvufona g'oyalarning ruju' san'ati orqali berilishi.....	162
Dilshoda Shirinova (O'zbekiston). Alisher Navoiyning "Vaqfiya" asaridagi ruboiylar tahlili.....	166

ALISHER NAVOIY VA MUMTOZ ADABIYOT

Boqijon To'xliyev (O'zbekiston). Nasimiy ramzi, Navoiy nazmi va tafakkur bazmi.....	172
Низомиддин Муродий (Тожикистон). Алишер Навоийнинг уйғур адабиётидаги издошлари.....	184
Marg'uba Abdullayeva (O'zbekiston). "Muqbil va mudbir" hikoyatlarining qiyosiy tahlili.....	191
Iqboloy Adizova (O'zbekiston). Adabiy ta'sir va badiiy barkamollik: Navoiy va Husayniy.....	200
Zeboxon Qobilova, Lochinbek Ahmadaliyev (O'zbekiston). "O'zbek adabiyoti namuna daftari" tazkirasida Alisher Navoiy faoliyatining yoritilishi.....	209
Esmira Fuad (Ozarbayjon). Əlişir Nəvai və Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın hikmət dünyasında Söz.....	217
Ergash Ochilov (O'zbekiston). Alisher Navoiy va Faxriddin Iroqiy.....	232
Burobiya Rajabova (O'zbekiston). Navoiy va Husayn Voiz Koshifiy.....	240
Олимжон Абдуллоев (Тожикистон). Алишер Навоийнинг Хусрав Деҳлавий ғазалларига татаббуъ боғлашдаги маҳорати.....	247
Orzigul Hamroyeva (O'zbekiston). Radd ul-qofiya badiiy san'atmi yoki qofiya aybi?.....	257
Salomat Matkarimova (O'zbekiston). Alisher Navoiy va Xorazm shoirlari ijodida chiston: mushtaraklik va o'ziga xoslik.....	263
Sohiba Umarova (O'zbekiston). Hirot adabiy muhitiga monand.....	267

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
O‘ZBEK TILI, ADABIYOTI VA FOLKLORI INSTITUTI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI DAVLAT ADABIYOT MUZEYI
QO‘QON UNIVERSITETI
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI
BASHKENT UNIVERSITETI ALISHER NAVOIY NOMIDAGI ILMIY-
TADQIQOT MARKAZI (TURKIYA)
XO‘JAND DAVLAT UNIVERSITETI (TOJIKISTON)
NIZOMIY GANJAVIY NOMIDAGI ADABIYOT INSTITUTI (OZARBAYJON)

**ALISHER NAVOIY ADABIY VA
ILMIY MEROSINI O‘RGANISH
MASALALARI № 70
(XALQARO KONFERENSIYA MATERIALLARI)**

2025-yil 5-fevral
TOSHKENT – 2025

«YASHIL YAPROQ NASHRIYOTI»
Тошкент–2024

Muharrir: **M.Sayfullayev**
Muharrir: **F. Zoyirov**
Dizayner: **B. Haydarov**

Nash. litsenziyasi № 189562, 18.12.2023
Nashrga chop etishga ruxsat etildi 29.01.2025 й.
Qog‘oz bichimi: 60x84 ¹/₁₆. “Times New Roman” garniturası. Ofset
bosma. Nash. b.t.32,25 . Hajm b.t. 31,5. Adadi: 200..

«ADAST POLIGRAF» MCHJ Bosmaxonasida Chop etildi.
Manzil: Toshkent, Yangihayot tuman, Chortoq MFY,
Chortoq ko‘chasi, 91uy. Tel: (77) 016-66-61